

Євгенія Хаустова, к. е. н.

Микола Денисенко, д. е. н.

Київський національний університет технологій та дизайну, Україна

МЕХАНІЗМ ПРОПОРЦІЙНОГО НАГРОМАДЖЕННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ В ПРОЦЕСІ КАПІТАЛІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНОГО ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Yevheniia Khaustova, PhD in Economics

Mykola Denysenko, ScD in Economics

Kyiv National University of Technology and Design, Ukraine

THE MECHANISM OF PROPORTIONAL ACCUMULATION OF INTELLECTUAL HUMAN CAPITAL IN THE PROCESS OF CAPITALIZATION OF THE ACTIVITY OF A STATE HIGHER EDUCATION INSTITUTION

The authors of the article assume that the development of intellectual capital, which is regarded as an irreversible process of qualitative and quantitative changes in intellectual assets with the transformation of financial capital into intellectual (creation of social value) and vice versa (creation of market value), depends on the expanded reproduction (accumulation) of capital. Such a process occurs cyclically by type of capitalization, but mainly by taking into account the mechanism of proportional development of variable and permanent parts of intellectual capital, taking into account the possibilities and efficiency of using the attracted and own intellectual assets. The variable part of it, which consists of human capital and capital of relations, has the properties of self-reproduction and determines the nature of the process of increasing the permanent part – organizational capital.

Keywords: intellectual capital, human capital, capital relations, organizational capital, institution of higher education.

Постановка проблеми. У ході функціонування інтелектуального капіталу державного закладу вищої освіти створюються нові інтелектуальні активи (нові знання із суспільною цінністю), а також інтелектуальні продукти освітньо-наукової діяльності (з економічною цінністю). Фінансування їх створення та використання (придбання та продажу) є формою перетворення інтелектуального капіталу у фінансовий та навпаки.

Однак при бюджетному фінансуванні освітньо-наукової діяльності створюється інтелектуальний продукт із суспільною цінністю, оскільки обсяги та напрями державного замовлення відображають суспільні потреби та суспільні можливості їх фінансування. При приватному фінансуванні створюється інтелектуальний продукт з економічною цінністю (ринковою вартістю), яка, на перший погляд, залежить від кон'юнктури ринку та особистого вибору індивідуумів (від співвідношення ціни та попиту на послуги). Але для державних закладів вищої освіти, які є бюджетними установами або неприбутковими організаціями, отримані економічні вигоди від виконання приватних замовлень на освітні послуги не можуть включати прибуток, а вартість навчання за контрактом не може перевищувати вартості навчання за бюджетні кошти. Тому навіть при недержавному фінансуванні діяльності державного закладу вищої освіти ринкова вартість інтелектуальних продуктів буде корегуватися з рівнем оплати інтелектуальної праці науково-педагогічних працівників та обсягами фінансування державного замовлення на освітні послуги, тобто з їх суспільною цінністю людського капіталу, що визначає особливості функціонування інтелектуального капіталу в державній освітньо-науковій сфері.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Функціонування та розвиток інтелектуального капіталу базуються на процесі капіталізації. Трагування капіталізації як циклічного явища

з перетворення додаткової вартості в капітал від К. Маркса¹ додалися такими її сучасними визначеннями: «оцінка цінності (вартості) майна за принесеними ним економічними вигодами (за дохідністю, корисністю, цінністю); використання доходу на розширення підприємства; віднесення витрат на приріст капітальних активів та включення до розрахунку фінансового результату наступних звітних періодів через нарахування амортизації»².

Автори монографії «Методологічні основи оцінки рівня капіталізації суб'єктів господарювання», проаналізувавши відповідні наукові джерела, зробили висновки про те, що капіталізацію визначають як «перетворення прибутку на капітал; процес утворення фіктивного капіталу, що розраховується на підставі доходу, отриманого від володіння цінними паперами; відшкодування одноразових капітальних витрат, що відображають вкладення капіталу завдяки нагромадженню прибутку (придбання основних засобів), через амортизацію; добуток котирування на фондових біржах звичайних акцій компанії на загальну їх кількість»³.

Багатогранність поняття «капіталізація» зумовлена об'єктивним зв'язком даного явища із соціально-економічним середовищем та намаганням пояснити його особливості з позицій різних наукових дисциплін та підходів. Тому завдання даної статті полягає у виокремленні проявів капіталізації різних інтелектуальних активів у т. ч. людських, з позицій формування та розвитку інтелектуального капіталу державного закладу освіти.

Виклад основного матеріалу. Реальний капітал суб'єкта господарювання може формуватися з різних активів, зокрема інтелектуальних, але дорівнює власному капіталу за даними фінансової звітності. Зворотній капіталізації передують збільшення реального капіталу суб'єкта господарювання в частині фінансового та подальшого його перетворення в інтелектуальний. Об'єктом цього виду капіталізації виступає прибуток (створена в минулому додаткова вартість), а для державного закладу освіти – фінансовий результат виконання кошторису, кошти бюджетного та приватного фінансування, які корелюються зі створеною в минулому додатковою вартістю.

Серед напрямів зворотної капіталізації в процесі формування та розвитку інтелектуального капіталу державного закладу вищої освіти можна виокремити такі:

- спрямування коштів відповідно до затвердженого кошторису на придбання власних організаційних активів (інноваційних, інформаційних, процесних), що підлягають обліковій оцінці та відображаються у фінансовій звітності. При цьому власний реальний капітал за даними фінансової звітності залишається без змін. Зміни відбуваються в його структурі, оскільки фінансовий капітал авансується, перетворюючись в інтелектуальний;

- спрямування коштів на покращення якості інтелектуальних людських активів та активів відносин. Щодо таких залучених інтелектуальних активів, то понесені витрати на їх створення (відновлення, придбання) відповідно до норм фінансового законодавства не капіталізуються (усі витрати на утримання працівників та підвищення їх кваліфікації). Тому в цій ситуації розширеного відтворення власного реального капіталу не відбувається, однак збільшується залучена частина інтелектуального капіталу.

Не визнаються активами з точки зору фінансового законодавства й усі види інтелектуальних ресурсів, тому витрати на їх створення (відновлення, придбання) також не підлягають капіталізації. У цьому випадку можна говорити тільки про відтворення інтелектуального потенціалу, реалізація якого пов'язана із прямою капіталізацією та створенням інтелектуальних активів, про що йтиметься далі.

Щодо прямої капіталізації, то вона відбувається безпосередньо в ході освітньо-наукової діяльності. Її об'єктом виступають власні та залучені інтелектуальні активи й ресурси, які використовуються державним закладом вищої освіти для отримання:

- суспільної цінності від збільшення інтелектуальних людських активів (отримання додаткових або нових знань серед науково-педагогічних працівників);

- суспільної цінності активів відносин (покращення академічної репутації) разом із розширенням суспільного впливу закладу вищої освіти;

¹ Маркс, К. (1951). *Капітал: Процес производства капитала*. Москва: Государственное издательство политической литературы, 1 (1).

² Іфтемічук, В. С. (уклад). (2004). *Гене́за ринкової економіки (політекономія, мікроекономіка, макроекономіка, економічний аналіз, економіка підприємства, менеджмент, маркетинг, фінанси, банки, інвестиції, біржова діяльність, планування): Терміни. Поняття. Персоналії*. Львів: Магнолія плюс, 248.

³ Козоріз, М. А. (ред.). (2008). *Методологічні основи оцінки рівня капіталізації суб'єктів господарювання*. Львів.

– економічних вигід від надання освітньо-наукових послуг (доходів від продажу прав використання інтелектуальними науковими та освітніми продуктами без отримання прибутку, але з отриманням іншої складової доданої вартості – заробітної плати науково-педагогічних працівників).

Досліджуючи процес капіталізації в державному секторі, необхідно зупинитися на різновиді ринкової капіталізації – корпоративній¹. Корпоративна капіталізація спостерігається в суб'єктів господарювання з організаційно-правовою формою – акціонерне товариство – при первинному та додатковому розміщенні акцій, а також при перепродажу акцій власної емісії з емісійним доходом, коли формується або збільшується вартість власних активів (майна) та нагромаджується власний капітал². Державний заклад вищої освіти може брати участь в корпоративній капіталізації, якщо є співзасновником підприємства (організації) з колективною (акціонерною) формою власності (наприклад, спін-офф-компанії). Подібну за характером капіталізацію можна спостерігати в ситуації із зовнішнім фінансуванням з боку донорів, учасників ендаумент-фондів, благодійних організацій або при отриманні бюджетних асигнувань, що передбачають нарощування власного внесеного капіталу разом зі збільшенням вартості інтелектуальних активів, що визнаються в обліку.

Капіталізація освітньо-наукової діяльності державного закладу вищої освіти становить основу функціонування інтелектуального капіталу та виступає його інструментом у частині розвитку його структурних складових, але тільки за умов розширеного відтворення. Розширене відтворення змінної та постійної частини інтелектуального капіталу супроводжується якісними та кількісними змінами залучених та власних інтелектуальних активів.

Розширене відтворення (нагромадження) тільки змінної частини інтелектуального капіталу – нарощування суспільної цінності залучених інтелектуальних людських активів та активів відносин – відбувається при прямій капіталізації. Змінна частина виконує активну функцію у відтворенні не тільки інтелектуального капіталу та потенціалу, оскільки за рахунок отримання суспільної цінності нових інтелектуальних людських активів та активів відносин можна очікувати підвищення результативності використання всіх активів та ресурсів суб'єкта інтелектуальної діяльності, у т. ч. інтелектуальних. Так, нагромадження власного реального капіталу відбувається за рахунок отримання економічних вигід (доходу від продажу прав використання інтелектуального продукту). Таким чином, пряма капіталізація супроводжується отриманням економічних вигід та підвищенням суспільної цінності за результатами освітньо-наукової діяльності закладу вищої освіти внаслідок підвищення результативності використання всіх активів та ресурсів завдяки змінам якісних та кількісних характеристик залучених інтелектуальних активів, а саме людських інтелектуальних активів.

Такі зміни характеризуються незворотністю та закономірністю³, що відповідає сутності поняття «розвиток» як «процесу, унаслідок якого відбувається зміна якості чого-небудь, перехід від одного якісного стану до іншого, вищого»⁴. Тому можна стверджувати, що утворення нових кількісних та якісних характеристик залучених інтелектуальних активів разом із підвищенням результативності використання всіх активів та ресурсів у процесі прямої капіталізації визначають розвиток інтелектуального капіталу в його змінній частині. Якщо в результаті надання освітньо-наукових послуг не утворюються нові інтелектуальні активи, не відбувається зміна їх кількісних та якісних характеристик, а отриманий дохід повністю направляється на покриття вартості використаних активів та ресурсів, то говорять про просте відтворення інтелектуального капіталу без його розвитку в процесі його функціонування.

Розвиток інтелектуального капіталу не тільки в залученій, а й у власній частині відбувається під час зворотної капіталізації, коли розширене відтворення (нагромадження) інтелектуального капіталу відбувається за рахунок фінансового капіталу з перетворенням його в інтелектуальний капітал. Інвестування в придбання або створення насамперед власних нових організаційних активів характеризується їх якісними та кількісними змінами з підвищенням у майбутньому можливостей використання активів та ресурсів, у т. ч. інтелектуальних. Прикладами таких перетворень можуть слугувати придбання (реєстрація) комерційних позначень, що націлене на розширення можливостей

¹ Булеев, И. П., Брюховецкая, Н. Е. (2011). *Капитализация предприятий: теория и практика*. Донецк: ДонУЭП.

² Хаустова, С. Б. (2016). Порівняльна характеристика окремих видів капіталізації на підставі систематизації ознак її класифікації. *Ефективна економіка*, 2 <http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2016_2_45> (2020, лютий, 01).

³ Судомир, С. М., Герчанівська, С. В. (2011). Стратегічне управління розвитком підприємства. *Агросвіт*, 13/14, 33-35. <http://www.agrosvit.info/pdf/13-14_2011/9.pdf> (2020, лютий, 01).

⁴ Бусел, В. Т. (ред.). (2005). *Розвиток. Великий тлумачний словник сучасної української мови*. Київ: Ірпінь: Перун.

використання активів при проведенні рекламних кампаній. Також під час зворотної капіталізації об'єктом інвестування стають залучені активи – нові індивідуальні та колективні знання, унаслідок чого очікується підвищення результативності інтелектуальних активів та рівня розвитку інтелектуального капіталу в цілому. Прикладом інвестування в залучені інтелектуальні активи виступає фінансування навчання та підвищення кваліфікації працівників, що передбачає підвищення продуктивності інтелектуальної праці. Способом розвитку інтелектуального капіталу стає трансфер знань, тобто перетворення нових знань (інтелектуальних активів) із суспільною цінністю в ринкову вартість реалізованого інтелектуального продукту (або прав використання його).

Перспективи розвитку інтелектуального капіталу або його складових необов'язково будуть пов'язані з позитивними змінами якісних та кількісних властивостей інтелектуальних активів. Зменшення можливостей та результативності використання активів в умовах ринкової економіки призводить до скорочення капіталу та згорання діяльності (поглинання, банкрутства) разом із переходом капіталу до функціонування з однієї сфери економічної діяльності до іншої, від одного суб'єкта господарювання до іншого.

Отже, розвиток інтелектуального капіталу державного закладу вищої освіти за формою зводиться до незворотних та закономірних змін за якісними та кількісними ознаками, а саме до розширення можливостей та результативності використання інтелектуальних активів. Механізм таких змін криється в процесі прямої та зворотної капіталізації з розширеним відтворенням залученого та власного інтелектуального капіталу разом зі створенням (використанням) додаткових економічних вигід та суспільної цінності діяльності з перетворенням інтелектуального капіталу у фінансовий та навпаки. Особливістю розвитку інтелектуального капіталу в процесі функціонування є його кругообіг (Рис.1).

Необхідність забезпечення пропорцій між змінною та постійною частинами капіталу в процесі його розвитку виходить із закону нагромадження капіталу. По відношенню до інтелектуального капіталу він полягає в тому, що нагромадження організаційного капіталу як постійної частини інтелектуального капіталу відбувається за рахунок накопиченої додаткової вартості, що корегується зі суспільною цінністю, яка створюється змінною частиною інтелектуального капіталу. Тому нагромадження організаційного капіталу (якісні та кількісні зміни організаційних активів) залежить від нагромадження інтелектуального людського капіталу та капіталу відносин (збільшення суспільної цінності нових індивідуальних та колективних знань). Процес трансферу знань дозволяє перетворити суспільну цінність залучених інтелектуальних активів в економічну цінність власних інтелектуальних активів. Однак набуття нових властивостей у залучених інтелектуальних людських активів відбувається тільки в ході синергетичної взаємодії із власними організаційними активами під час інтелектуальної праці, яка виступає важелем капіталізації та незворотних змін залучених інтелектуальних активів.

Відсутність розвитку (просте відтворення) або непропорційний розвиток однієї зі структурних частин (змінної або постійної) інтелектуального капіталу призводить до проблем його розвитку в цілому. Так, збільшення досвіду та знань науково-педагогічних працівників (якісні та кількісні зміни інтелектуальних людських активів) потребує об'єднання та організації їх зусиль через використання організаційних активів (інформаційних систем, організаційної структури з відділів інтелектуальної власності, науково-методичної та науково-дослідної роботи, підтримки власної філософії управління та академічної культури).

Відсутність або низький рівень організації освітньо-наукової діяльності призводить до зменшення суспільної цінності результатів інтелектуальної праці – результатів прямої капіталізації та, як наслідок, до скорочення інтелектуального капіталу та фінансового капіталу разом зі зменшенням результатів зворотної капіталізації.

Тому проблема розвитку інтелектуального капіталу постає в забезпеченні пропорційності розвитку його змінної та постійної частин, виходячи з того, що змінна частина має властивості до самовідтворення, але за умов функціонування постійної частини, а постійна відтворюється тільки шляхом перетворення з фінансового капіталу (бюджетне та приватне фінансування, кошти сталих фондів, благодійні внески, результат виконання кошторисів), створення якого залежить, у свою чергу, від рівня розвитку змінної частини. Дотримання принципу пропорційного розвитку складових інтелектуального капіталу залежить від державного регулювання освітньої та наукової діяльності шляхом забезпечення концентрації та централізації інтелектуального капіталу як форм його розвитку.

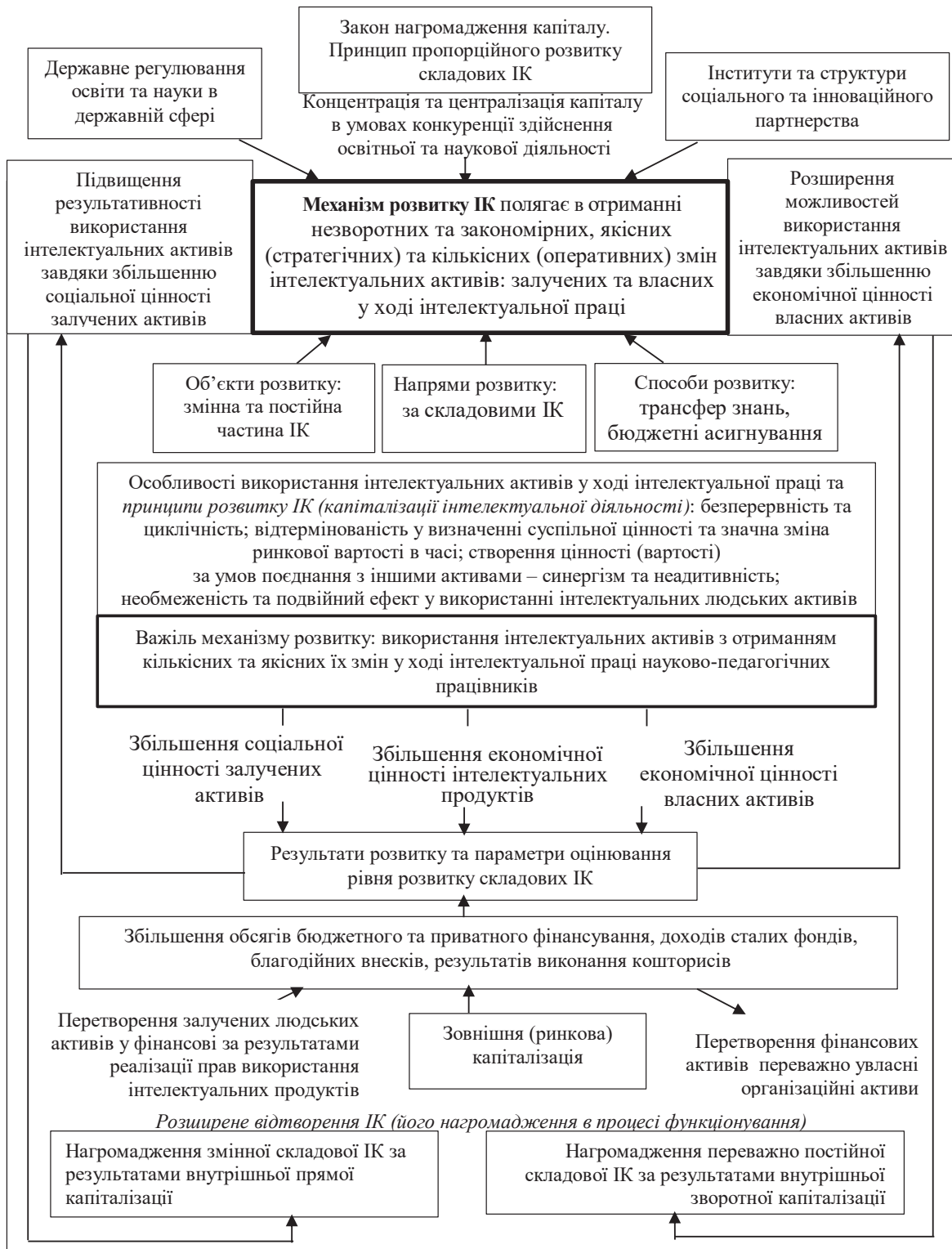

Рис. 1. Механізм розвитку інтелектуального капіталу державного закладу вищої освіти за структурними складовими

Висновки. Капіталізація виступає інструментом розвитку інтелектуального капіталу, сутність якого по відношенню до державного закладу вищої освіти за формою зводиться до незворотності та закономірності змін за якісними та кількісними ознаками, результатом чого стають розширення можливостей та підвищення результативності використання інтелектуальних активів. Механізм таких змін та розвитку інтелектуального капіталу криється в розширеному відтворенні залученої та власної його частини разом зі створенням (використанням) суспільної цінності залучених інтелектуальних активів, ринкової вартості власних інтелектуальних продуктів та додаткової вартості (у вигляді фінансового результату виконання кошторису, отриманого бюджетного та приватного фінансування, благодійних внесків, коштів сталих фондів), що супроводжується перетворенням інтелектуального капіталу у фінансовий та навпаки.

Виявлено, що пряма капіталізація супроводжується отриманням економічних вигід та суспільної цінності від здійснення освітньо-наукової діяльності закладу вищої освіти, підвищенням результативності використання всіх активів та ресурсів унаслідок змін якісних та кількісних властивостей залучених людських інтелектуальних активів. Розвиток інтелектуального капіталу не тільки в залученій, а й у власній частині капіталу відбувається під час зворотної капіталізації, коли розширене відтворення (нагромадження) інтелектуального капіталу відбувається за рахунок фінансового капіталу з перетворенням його в першу чергу у власний організаційний капітал, що характеризується якісними та кількісними змінами переважно організаційних активів із розширенням саме можливостей використання в майбутньому всіх інтелектуальних активів.

Виходячи із закону нагромадження, установлено проблему розвитку інтелектуального капіталу державного закладу вищої освіти: оскільки розвиток постійного організаційного капіталу залежить від додаткових економічних вигід та суспільної цінності, що створюється змінною частиною інтелектуального капіталу, а розвиток останньої, тобто набуття нових властивостей у залучених інтелектуальних людських активів та активів відносин, відбувається тільки в ході синергетичної взаємодії із власними організаційними активами, то розвиток інтелектуального капіталу залежить від одночасного та пропорційного нагромадження як його змінної, так і постійної частини.

References:

1. Marks, K. (1951). *Kapital: Protses proizvodstva kapitala* [Capital: The process of capital production]. Moscow: State Publishing House of Political Literature, 1 (1). [in Russian].
2. Ifemichuk, V. S. (comp.) (2004). *Henezha rynkovoyi ekonomiky (politekonomiya, mikroekonomika, makroekonomika, ekonomichnyy analiz, ekonomika pidpryyemstva, menedzhment, marketynh, finansy, banky, investytsiyi, birzhova diyalnist, planuvannya): Terminy. Ponyattya. Personalii* [Genesis of a market economy (political economy, microeconomics, macroeconomics, economic analysis, enterprise economics, management, marketing, finance, banks, investments, stock market activity, planning): Terms. Concept. Staff]. Lviv: Mahnoliya plyus. [in Ukrainian].
3. Kozoriz, M. A. (ed). (2008). *Metodolohichni osnovy otsinky rivnya kapitalizatsiyi subyektiv hospodaryuvannya* [Methodological basis for assessing the level of capitalization of business entities]. Lviv. [in Ukrainian].
4. Buleyev, I. P., Bryukhovetskaya, N. Ye. (2011). *Kapitalizatsiya predpriyatiy: teoriya i praktika* [Capitalization of enterprises: theory and practice]. Donetsk: DonUEP. [in Russian].
5. Khaustova, YE. B. (2016). Porivnyalna kharakterystyka okremykh vydiv kapitalizatsiyi na pidstavi systematyzatsiyi oznak yiyi klasyfikatsiyi [Comparative characteristics of individual types of capitalization on the basis of systematization of features of its classification.]. *Efektivna ekonomika* [An efficient economy], 2 <http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2016_2_45> (2020, February, 01). [in Ukrainian].
6. Sudomyr, S. M., Herchanivska, S. V. (2011). *Stratehichne upravlinnya rozvytkom pidpryyemstva* [Strategic management of enterprise development]. *Ahrosvit* [Agro-world], 13/14, 33-35. <http://www.agrosvit.info/pdf/13-14_2011/9.pdf> (2020, February, 01). [in Russian]. [in Ukrainian].
7. Busel, V. T. (ed). (2005). *Rozvytok. Velykyy tлумachnyy slovnyk suchasnoyi ukrayinskoyi movy* [Development. A great explanatory dictionary of modern Ukrainian]. Kyiv: Irpin: Perun. [in Ukrainian].